

УДК 396.9 (477)

О.О. Коханова

**СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ СТАНОВИЩЕ ЖІНКИ В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ
(20-30-ті рр. XX ст.)**

У статті досліджуються зміни у правовому становищі жінки в УРСР у 20-30-ті рр. XX ст., аналізується залучення жінок до політичного життя держави. Прослідковується процес формування ідеалу «нової жінки», залучення жіноцтва до партійних організацій та інститутів.

Ключові слова: жіноцтво, «нова жінка», УРСР, суспільно-політичне життя.

В статье исследуется изменения в правовом положении женщины в УРСР в 20-30 гг. XX в., анализируется привлечение женщин к политической жизни государства. Прослеживается процесс формирования идеала «новой женщины», привлечение женщин к партийным организациям и институтам.

Ключевые слова: женщины, «новая женщина», УРСР, общественно-политическая жизнь.

The lawful status of women in the USSU in the 20-30th years of the 20th century is studied in the article, the involvement of women to the political life of the country is also analyzed. The process of forming the new ideal of “a new woman”, involvement of womankind in party organizations and institutes is traced.

Key words: womankind, “a new woman”, USSU, social and political life.

Постановка³проблеми. Нині, коли гендерні питання стали важливою складовою сучасного життя, вони дебатуються в пресі, на телебаченні, в інших засобах масової інформації, дослідження всіх аспектів життя жінок у минулому та в сучасному житті стають дедалі більш нагальними. На сучасному етапі збільшилась увага до гендерної історії. Значно поглиблюється база правової, культурної, освітньої та політичної діяльності у гендерному аспекті, збільшується кількість чоловіків - дослідників даної проблематики. Отже, в контексті вищезазначеного, досвід розв'язання проблем суспільно-політичного становища жінок в Радянській Україні в 20-30-ті рр. є досить актуальним. Саме 20-30-ті рр. стали початком вирішення жіночого питання в СРСР та Україні включно, характеризувалися радикальною зміною радянського та національного законодавства щодо жіночого питання.

Аналіз актуальних досліджень. Дана проблема почала досліджуватися ще в 20-30-ті рр. ХХ ст. Джерельною базою дослідження стали документи (Конституції УСРР 1919, 1929 та 1937 р., постанови та директиви), фотоматеріали, спогади та нариси, періодична література. Умовно історіографія дослідження поділяється на радянську та доби незалежності. Слід відзначити, що радянська історіографія з теми дослідження здебільшого має суто пропагандистський характер, але частина її містить інформаційний та науковий елементи. Серед радянських дослідників проблеми становища жінки в Радянській Україні слід відзначити Кириллову М.В., Сталь Л., Чиркова П.М. та інших. Сучасними дослідниками є М. Богачевська-Хомяк, О. Козуля та інші. Наукові дослідження незалежної України мають більш об'єктивний характер, опираються на тогочасні правові документи.

Мета статті - проаналізувати суспільно-політичне становище жінки в Радянській Україні в 20-30-х рр. ХХ ст., соціальні, політичні та ідеологічні фактори, що на нього впливали, основні кардинальні зміни у становищі українського жіноцтва у складі СРСР.

Позитивним наслідком реалізації соціалістичної ідеї після жовтневих подій 1917 року стало піднесення на політичний, державний і конституційний рівень проблеми рівності статей, відміна законів, що обмежували правовий статус жінки, законодавче закріплення рівних

прав і обов'язків жінок і чоловіків, надання цій проблемі міжнародного політичного звучання.

Перша українська Конституція радянської доби, прийнята III Всеукраїнським з'їздом Рад 10 березня 1919 року, закріпила однаковий статус чоловіка та жінки, що стало початком боротьби з жіночою дискримінацією та сприйняттям жінки, як додаток до чоловіка. Конституція наділила жінок громадянськими і політичними правами, але участь у державних справах здійснювалась згідно з принципом рівного підпорядкування волі пролетарської держави, громадяни обох статей могли бути суб'єктами політичних відносин лише в тому разі, якщо вони працювали (ст.22). Право жінки обирати і бути обраною проголошувалося незалежно від релігії, народності, осілості, стану, які до дня виборів досягли 18 років (ст. 20). Значення Конституції 1919 р. полягає в тому, що вперше принцип рівності статей отримав юридичне закріплення, що було незаперечним досягненням нового устрою у справі визволення жінки, її емансипації.

Ідея рівності жінок і чоловіків за загальною формулою «незалежно від статі» збереглася і в Основному Законі УСРР 1929 р. Проголошувались політичні права для трудящих мас, без різниці статі, віри, раси і національності (ст. 5).

За часів сталінізму Конституція УРСР від 30 січня 1937 року стала, з формальної точки зору, найдемократичнішим в історії українського радянського конституціоналізму документом, що юридично розвивав ідеї рівноправності жінок і чоловіків, закладені в попередніх конституціях.

Основний Закон 1937 року значно розширив зміст попередніх Конституцій в регулюванні правового статусу жінки. Так, жінці в УРСР надавались рівні права з чоловіком у всіх галузях господарського, державного, культурного і громадсько-політичного життя. Можливість здійснення цих прав жінок забезпечувалося наданням жінці рівного з чоловіком права на працю, оплату праці, відпочинок, соціальне страхування і освіту, державною охороною інтересів матері й дитини, наданням жінці при вагітності відпусток зі збереженням утримання, широкою мережею пологових будинків, дитячих садочків (ст. 102).

Отже, Конституція 1937 року, по-перше, виділила жінок, як окремих суб'єктів права, по-друге, наділила їх правами в усіх сферах суспільного життя, по-третє, закріпила юридичні гарантії щодо їх здійснення. Сталінський режим, як відомо, оголосив «жіноче питання» вирішеним. Підсумком «емансипації по-ра-

дянськи» стало передусім те, що на жінок звалили подвійний тягар – вона мусила тягти ярмо і на виробництві, і вдома. Отже, на практиці «жіноче питання» не лише не було вирішене, а й просто було парадоксом у тоталітарному суспільстві.

Після надання жінкам політичних прав і можливостей на рівні з чоловіками кількість жінок в партійній сфері постійно зростала. Через існуючі дореволюційні гендерні стереотипи жінки не одразу поспішали ставати активістками політичного та громадського життя нової країни. Чоловіки з презирством відносилися до активних та працюючих жінок. Жінка поступово почала виходити з кола родини та неосвіченості до світу широких культурних та політичних можливостей. Чоловіки не одразу прийняли жінок в своїх колах, але радянська ідеологія була настільки сильною, що процес емансипації жінок розгорнувся з неймовірною силою.

Усвідомлюючи необхідність залучення жінок до радянського будівництва, підвищення в їх середовищі авторитету компартії, партійне керівництво виробило ідеологічні і практичні підходи до розв'язання цього питання. Масова участь жінок у вирішенні державних і громадських справ передбачала: «...членство в Комуністичній партії Радянського Союзу; ... широку участь у формуванні органів влади і управління; ... участь у діяльності Рад народних депутатів і всенародному обговоренні проектів найважливіших законів, внесення пропозицій, спрямованих на поліпшення діяльності всіх органів державної влади» [5, с. 5]. Сталін вказував: «Робітниця і селянки можуть покращити наші ради, покращити та зміцнити їх, але за умови, що вони політично обізнані» [10, с.49].

Практичне втілення ідеї рівної участі жінок в управлінській сфері у 1920-ті роки здійснювалося шляхом створення при партійних органах відділів по роботі серед жінок, відомі у народі як жінвідділи. Жінвідділи мали проводити агітацію серед трудящих жінок з метою залучення їх до радянського і професійного будівництва, вивчати та спрямовувати діяльність парткомів у галузі роботи серед жінок, брати участь у розробці питань загальнопартійного будівництва, вносити пропозиції з питань, пов'язаних із фактичним розкріпаченням жінок [11; С. 53]. Утім більшовикам не вдавалося за короткий час зламати суспільну свідомість, і переважна більшість чоловічого населення продовжувала вважати жінку істотою асоціальною, нездатною до самостійного мислення і діяльності. Основною формою роботи жінвідділів виступали делегатські збори, які скликалися як у місті, так і в селі. Скликалися вони із представ-

ниць, обраних на підприємствах, у навчальних закладах, на зборах хатніх господарок, на загальних зборах селянок у селах. Дані збори були формою агітації та пропаганди, а не політичної активності, як обіцялося жінкам [9; С. 14].

Активізація політичної участі жінок розглядалася як «закономірний» перехід від досягнення елементарної загальноосвітньої грамотності і сучасних (для того часу) уявлень про гігієну до політичної грамотності, а від грамотності – до активності.

Після реорганізації партапарату в січні 1930 року жінвідділи були ліквідовані, а їх функції перейшли до секторів по роботі серед жінок, що входили до складу відділів агітації та масових компаній парткомів. Однією із самих головних функцій жінсекторів було загальне керівництво агітаційно-масовою роботою радянських, професійних і кооперативних організацій серед жіночих мас і перевірка виконання постанов з питань праці й побуту робітниць і селянок. В 1934 році жінсектори були скасовані, тому що радянська влада вважала питання активізації жіночих сил вирішеним. Робітниця знаходилася під контролем профспілок, селянки опинилися після проведеної колективізації у колгоспах. Тепер пропагандою та ідеологією побудови соціалізму займалися не жінсектори, а профспілки та організатори при радах [11; С. 68].

У 1928 році були створені Комісії з поліпшення праці та побуту жінок в усіх республіках Союзу. В 1920-х роках активно йшов пошук форм організаційної роботи профспілок серед жінок і безпосередньо на підприємствах. Відповідальні за роботу серед жінок виділялися у всіх ланках профорганів.

Якщо в царські часи до профспілок вступали за бажанням, то в радянський період всі без виключення повинні були стати її членами [1; С. 4]. Аналізуючи, можна сказати, що це було важливим не лише з боку захисту виробничих та інших прав чи інтересів, а й з боку активної політичної пропаганди та контролю над робочим та особистим життям громадян.

В Комсомолі тривалий час не було ніякого апарату для роботи серед жінок, хоча необхідність у ньому була завжди. Однієї із причин, що гальмувала залучення дівчат у комсомол, була проблема взаємин між юнаками й дівчатами усередині комсомолу. Хлопці недооцінювали дівчат як рівноправних учасниць, що було викликано патріархальними стереотипами. Були визначені завдання роботи комсомолу серед дівчат: турбота про їхнє навчання й культурно-політичний зріст, про просування у виробництві, про залучення в суспільно-політичне

життя й висуванні на керівну комсомольську роботу.

Піонерська організація стала в свою чергу початком молодіжної активності. Навчаючи дівчат з дитинства суспільної та громадської роботи, піонерська організація виховувала майбутню політично обізнану робітницю радянського суспільства [5, с. 15].

Якщо говорити про надання жінці рівних з чоловіком політичних прав та можливостей, то не можливо обминути питання якою ж повинна бути рівноправна радянська жінка. Ідеологія створення «нової жінки» стала провідною при вирішенні жіночого питання. Агітаційно-пропагандистський характер ідеології нав'язує певний регламентований стиль жіночої поведінки, визначає зовнішність, вигляд та моду, моральні якості. Коли жінка мала змогу опинитися за кермом влади залежало утримання цієї влади в руках інших, тому кожна політична партія пропагувала свої проекти «суспільно активної жінки». Більшовиками було запропоновано проект «нової жінки-будівниці» соціалізму, яка мала «наздогнати» до «вже підготовленого» до соціалізму чоловіка-пролетарія.

Формування образу «нової жінки» було багато в чому завданням нового законодавства країни. Необхідно було виробити такі форми роботи серед жінок, які, насамперед, відповідали б потребам агітації, з іншого боку, були б своєрідною політичною «школою» для жінок і засобом для напряму суспільної активності жінок.

При вирішенні «жіночого питання» не лише створювалися відділи роботи з жінками, жіночі сектори, спеціальні організації, а й активно використовувалися засоби масової інформації, особливо періодичні видання (газети, журнали, брошури). Жіночі журнали грали величезну роль у справі організації пролетарських жіночих мас навколо партії [10; С. 3].

«Нова жінка» не повинна була мати індивідуальні якості характеру, наприклад національні [4; С. 116]. Вона мала бути повністю вільною від релігії, бо релігія – головний гальмуючий елемент, який заважає жінці розвиватися, бути вільною від чоловіка. Зовнішній вигляд жінки був майже однаковим з чоловічим. Була оголошена боротьба із буржуазною модою. Відвернення від модного та красивого одягу, зачісок, прикрас більшою мірою було зумовлено матеріальною нестачею, голодом та тяжкою працею, аніж ідеологією. Ідеологія лише допомогла у вирішенні даного питання.

Створення образу «нової радянської жінки» було політичною необхідністю, в цьому партії допомогла періодична література, кінематограф

та художня література. Переглядаючи радянські фільми 20-30-х рр. ХХ ст., такі як «Дві зустрічі», «Трактористи», «Чапаєв», «Волга-Волга», можна побачити на кого повинна бути схожою радянська жінка, як себе вести і т.д. Жінка була податливою до таких змін, адже рівнялася на чоловіка не лише у правах, а й у можливостях, поведінці, стилі життя.

Висновки. Комуністична партія, будучи провідним суб'єктом політики відносно жінок в 1920-30 рр., встановила створення системи спеціальних установ, що займалися рішенням конкретних завдань, пов'язаних із залученням жінок у формування нового суспільства й рішенням так званого жіночого питання. До складу входили: жінвідділи з інститутами делегатських зборів при парткомках; комітети з поліпшення праці й побуту жінок при виконкомках Рад; жіночі комісії й жіночо-профспілкові організатори в профспілках; сектори по роботі серед жіночої молоді, комсомол. На повсякденному рівні жінки бачили в жінвідділах важливий елемент влади. Активізація жінок, прояв ними ініціативи, залучення в громадське життя численної маси робітниць і селянок свідчить про заслуги всіх вищезгаданих установ та організацій.

У цілому, необхідно відзначити, що результати діяльності жінвідділів були значні, і їх розпуск в 1930 році та ліквідація жінсекторів у 1934 році було передчасним, тому що вони тільки визначили основні контури величезної роботи серед жінок, а їх втілення могло зайняти десятиліття.

Отже, на період 20-30-х рр. ХХ ст. в УРСР жінка знаходилася на одному правовому рівні з чоловіком, мала однакові політичні та трудові права і можливості, а також була втягнена в активну політичну, партійну та громадську роботу, що була направлена на побудову радянського пролетарського суспільства. Ці заходи були направлені не лише на розкріпачення жінки, а й перетворення її на рівного трудового елемента комуністичного суспільства. Жінка, що має рівні права, має і рівні обов'язки, а обов'язок працювати і був необхідний радянській владі.

Перспективи подальших досліджень. У подальшому планується поглиблення дослідження діяльності жінсекторів, жіночих комісій й секторів по роботі серед жіночої молоді, процесу формування ідеалу «нової жінки» радянського суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Б.А. Вовлечение работницы и крестьянки в общественно-политическую жизнь // Коммунистка. – 1920. - №5. – С. 13-16.

2. Жукова Ю. Работницы в профсоюзы!// Ю. Жукова// Коммунарка Украины. – 1922. - №11. – С. 4.
3. Кириллова М.В. Участие советских женщин в управлении обществом / М.В. Кириллова, Н.Н. Семке. – К.: Знание, 1984. – 16 с.
4. Ковалев Ф. Религия и женщина/ Ф. Ковалев// Коммунарка Украины. – 1924. - №5. – С. 16-17.
5. Козуля О. Жінки в історії України/ Олесь Козуля. – К.: Український центр духовної культури, 1993. – 255 с.
6. Конституція Української Соціалістичної Радянської Республіки, прийнята Президією ІІІ Всеукраїнського з'їзду Рад 10 березня 1919 р. – Х., 1920. – 16 с.
7. Конституция Украинской Социалистической Советской Республики, принята на XI Всеукраинском съезде Советов 15 мая 1929 г. – Х: Советское строительство и право, 1933. – 32 с.
8. Конституция (Основной Закон) Украинской Советской Социалистической Республики, принята на XVI чрезвычайном Всеукраинском съезде Советов 30 января 1937 г. – К: Издание Верховного Совета УССР, 1957. – 32 с.
9. Крупенина М. Пионер-движение и задачи отделов работниц и крестьянок/ М.Крупенина// Коммунистка. – 1926. - №3. – С.14-15.
10. Сталь Л. Печать и женское коммунистическое движение/ Л.Сталь. – Государственное издательство. – М., 1927. – 160с.
11. Чирков П.М. Решение женского вопроса в СССР (1917-1937 гг.)/ П.М. Чирков. – М.: Мысль, 1978. – 256с.